

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Рівненський державний гуманітарний університет
Кафедра філософії та економічної теорії

Ф І Л О С О Ф І Я

***Програма підготовки аспірантів та здобувачів
гуманітарних спеціальностей для
складання кандидатського іспиту***

Рівне-2008

ФІЛОСОФІЯ: Програма підготовки аспірантів та здобувачів гуманітарних спеціальностей для складання кандидатського іспиту / Уклад. Л.М. Шугаєва. – Рівне: РДГУ, 2008. – 31 с.

Укладач:

Шугаєва Л.М. – доктор філософських наук, професор кафедри філософії та економічної теорії Рівненського державного гуманітарного університету

Рецензенти:

Меднікова Г.С. – доктор філософських наук, професор Національного педагогічного університету ім. М.Драгоманова;

Зайцев М.О. – кандидат філософських наук, доцент, завідувач кафедри культурології та філософії Національного університету „Острозька академія”

Відповідальний за випуск:

Заглинська Л.В. – завідувач кафедри філософії та економічної теорії Рівненського державного гуманітарного університету

Затверджено кафедрою філософії та економічної теорії Рівненського державного гуманітарного університету, протокол №2 від 29.10.2008 р.

I. ПРОГРАМА КУРСУ

Розділ 1.

ФІЛОСОФІЯ ЯК СПЕЦИФІЧНИЙ ТИП ЗНАННЯ

Місце філософії в самопізнанні людини. Філософія і світогляд. Світогляд як духовно-практичний спосіб освоєння світу. Світогляд як форма самовизначення людини. Структура світогляду. Історичні типи світогляду: міфологічний, релігійний, науковий і філософський. Філософія як теоретична основа світогляду.

Предмет філософії. Коло філософських роздумів: людина і світ, мислення і буття, духовне і тілесне. Структура філософського знання. Основні питання філософії. Проблема взаємовідношення буття і духу.

Філософія в системі духовної культури. Взаємовідношення філософії, науки та релігії. Основні функції філософії.

Соціальна спрямованість філософського знання. Духовно-творча природа філософії. Загальнолюдські цінності у філософії. Загальноцивілізаційне і національне у філософії.

Розділ 2.

ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК СВІТОВОЇ ФІЛОСОФІЇ

Становлення філософського знання

Міфоепічні засади філософії. Релігійні основи філософії. Співвідношення філософії і мудрості.

Філософія Древнього Єгипту і Вавилонії

Давньоіндійська філософія:

- а) світоглядні системи – брахманізм, бхагаватизм, буддизм, джайнізм;
- б) перші філософські системи (даршани) – йога, санкх'я, міманса, веданта, вайшешика, н'яя, чарвака-локаята.

Давньокитайська філософія:

- а) початки філософського мислення;
- б) наївно-стихийне вчення Лао-цзи;
- в) конфуціанство;
- г) вільнодумство Ян Чжу;
- д) моралізм Мен-цзи; ж) моїзм;
- з) „школа законників”;
- к) логіки-софісти;
- л) філософія Ван Чуна.

Парадигма античної філософії

Досократівська (докласична) філософія:

- а) попередники перших філософів – мілетська школа;
- б) Геракліт Ефесьський;
- в) елеати;
- г) Піфагор і піфагорійці;
- д) Емпедокл і Анаксагор;
- ж) давньогрецькі атомісти (Левкіпп і Демокрит).

Антична філософія класичного періоду:

- а) софісти;
- б) Сократ;
- в) Платон;
- г) малі сократичні школи;
- д) Аристотель.

Філософія елліністичного і римського періодів:

а) елліністична філософія (перипатетика, академічна філософія, епікуреїзм, стоїцизм, скептицизм, еklektизм);

б) римська філософія (просвітительство, сакралізація, неоплатонізм).

Середньовічна філософія.

Період патристики:

а) гностицизм;

б) маніхейство;

в) апологети (Тертуліан);

г) Олександрійська богословська школа і зближення християнської віри в Бога з філософією (Оріген, Арій, Афанасій);

д) Каппадокійські „батьки церкви”;

ж) Аврелій Августін;

з) Псевдо-Діонісій і послідовники Августіна.

Виникнення схоластичної філософії у Західній Європі:

а) Еріугена;

б) суперечка про універсалії (Ансельм Кентерберійський, Іоан Росцелін, Гільйом із Шамо, П'єр Абеляр);

в) раціоналізм і натуралізм шартрської школи;

г) цистерціани;

д) школа Святого Віктора.

Арабська і єврейська філософія середньовіччя:

а) історія і культурний розвиток арабів (Авіценна, Авероїс, скептична містика);

б) єврейська філософія.

Період розквіту схоластики:

а) духовна культура і філософія;

б) університети і ордени;

в) пантеїстичний аристотелізм XIII ст. (Олександрізм, латинський авероїзм);

г) філософсько-теологічний аристотелізм (Олександр із Гелька, Джованні Фіданца);

д) Альберт Великий і Фома Аквінський; ж) Оксфордська школа в XIII ст. (Роберт Гроссетест, Роджер Бекон).

Пізня схоластика:

а) суспільні відносини в XIV – XV ст. і ситуація у філософії (Дуне Скот);

б) томізм, скотізм, аверроїзм, неоплатонівський альбертизм і містика; в) Уільям Оккам і оккамізм, Джон Уікліф.

Філософія Ренесансу.

Епоха, культура, філософія. Гуманізм в Італії:

а) початок італійського гуманізму (Данте Аліґ'єрі, Франческо Петрарка);

б) платонізм Ренесансу (Марелліо Фічіно, Пікко делла Мірандола);

в) аристотелізм Ренесансу (П'єтро Помпоннаці). Реформація. Гуманісти заальпійських європейських країн (Мішель Ейкем де Монтень).

Натурфілософія Ренесансу і нове природознавство:

а) нове природознавство;

б) філософія природи (Микола Кузанський, Бернардіно Телезіо, Джордано Бруно).

Соціальні теорії:

а) ідеологія централізованої держави (Ніколо Макіавеллі, Жан Боден);

б) теорія природного права; в) попередники утопічного соціалізму (Томас Мор, Томазо Кампанелла).

Філософія Нового часу:

а) початок формування філософської думки Нового часу (Френсіс Бекон, Рене Декарт, картезіанство, П'єр Гассенді);

б) англійська філософія XVII ст. (Томас Гоббс, Джон Локк);

в) раціоналізм європейської філософії XVII ст. (Бенедикт Спіноза, Лейбніц, Крістіан Вольф);

г) суб'єктивно-ідеалістична завершеність сенсуалістичної філософії і критична реакція на неї (Джордж Берклі, Давид Юм).

Французька філософія XVIII ст.:

а) начала формування (П'єр Бейль, Жан Месьє, Монтеск'є);

- б) освітянство (Вольтер, Руссо, Морелі, Кондорсе);
- в) енциклопедисти (Ламетрі, Дідро, Гольбах, Гельвецій);
- г) метафізичність і практичність французької філософії.

Німецька класична філософія:

- а) філософія історії Гердера;
- б) Кант – родоначальник німецької класичної філософії;
- в) Фіхте – його діалектика;
- г) Шеллінг – періоди і зміст його творчості;
- д) Гегель – його метод і система; ж) основні принципи філософії Фейєрбаха.

Посткласична філософія XIX – початку XX ст.

Філософія марксизму:

- а) проблеми буття – мислення, матерії – свідомості, матеріального – ідеального;
- б) проблема методу в діалектико-матеріалістичній філософії;
- в) філософія і практика;
- г) матеріалістичне розуміння історії;
- д) взаємозв'язок і взаємовідношення суспільного буття та суспільної свідомості;
- ж) періодизація суспільно-історичного процесу;
- з) вчення про місце і роль капіталізму в історії; К.Маркс про основні риси комуністичної формації.

Позитивізм у XIX ст.:

- а) програма „позитивної філософії” О.Канта;
- б) філософія і наука, предмет філософії;
- в) класифікація наук;
- г) „Закон трьох стадій розвитку людського духу” Конта як універсальний закон історії;
- д) соціологія в системі наук;
- ж) еволюціонізм Г. Спенсера;
- з) органічна теорія суспільства Спенсера.

Неокантіанство:

- а) неокантіанство і І.Кант;
- б) Марбургська школа;

в) критики кантівської „речі у собі” і логіка науки (Г.Коген, П.Наторп);

г) Баденська школа неокантіанства (В.Віндельбанд, Г.Ріккерт).

Ірраціоналізм і філософія життя:

а) волюнтаризм А.Шопенгауера;

б) світ як прояв волі і уяви;

в) метафізика моралі;

г) песимізм;

д) екзистенціальна діалектика С. К’єркегора (вчення про „стадії життя”, „моральна діалектика” як засіб самовизначення людини);

ж) філософія Ф.Ніцше („народження трагедії із духу музики”, програма „переоцінки всіх цінностей”, „іморалізм” і критика моралі, нігілізм, „волядо влади”, ідеал „надлюдини”, ідея „вічного повернення”);

з) морфологія культури і основні ідеї філософії історії О.Шпенглера;

і) інтуїтивізм А.Бергсона (поняття інстинкту, інтелекту, інтуїції у „Творчої еволюції”).

Філософія у ХХ ст.:

Головні проблеми і тенденції ХХ ст.:

а) „школи” і „тематичні напрямки”;

б) сцієнтизм і антисцієнтизм; в) місце і роль філософії у культурі ХХ ст.

Прагматизм у контексті американської духовної традиції (Ч.Пірс, У.Джеймс, Д.Дьюї).

Психоаналіз і філософія неофройдизму:

а) фройдизм як філософський світогляд;

б) З.Фройд про філософію історії і культури;

в) аналітична психологія К.Юнга і колективне несвідоме;

г) архетип і символ;

д) гуманістичний психоаналіз Е.Фромма.

Екзистенціальна філософія:

а) соціально-історичні та духовні джерела екзистенціалізму;

- б) унікальність людського буття як філософська проблема;
- в) поняття екзистенції;
- г) поняття „межевої ситуації”, свобода і екзистенція;
- д) світський (М.Гайдеггер, Ж.-П. Сартр, А.Камю) і релігійний (К.Ясперс) екзистенціалізм;
- ж) М.Гайдеггер і „подолання” метафізики; Ж.-П. Сартр про свободу.

Філософська антропологія:

- а) ідеї філософської антропології М.Шеллера.

Феноменологія:

- а) Е.Гуссерль: програма філософії як „строкої науки”;
- б) критика психологізму у філософії свідомості;
- в) метод феноменологічної редукції.

Релігійна філософія:

- а) основні тенденції західної релігійно-філософської думки у ХХ ст.;
- б) католицька філософія (неотомізм, неоавгустиніанізм);
- в) протестантська („діалектична теологія”) філософія;
- г) „інтеграційний гуманізм” Ж.Мартена; д) релігійно-філософська система П.Тейяра де Шардена.

Філософська герменевтика:

- а) М.Гайдеггер про герменевтику як феноменологію людського буття;
- б) герменевтичне коло Гадамера.

Структуралізм і постструктуралізм:

- а) структурні методи в гуманітарних науках і філософський структуралізм;
- б) структурна антропологія К.Леві-Строса.

Аналітична філософія:

- а) становлення і джерела (Дж.Мур, Б.Рассел, Л.Вітгенштейн);
- б) основна тематика аналітичної філософії;
- в) філософська програма неопозитивізму і її криза (Р.Карнап, Г.Рейхенбах);

г) „постпозитивізм” і філософія науки (К.Поппер, Г.Башляр, Т.Кун, І.Лакатос, С.Тулмін, П.Фейєрабенд).

Принципи визначення філософії в Україні як явище світової культури.

Становлення і розвиток світогляду давніх слов'ян: давньослов'янська міфологія, філософія „Велесової книги”, запровадження християнства. Філософія в системі культури Київської Русі (Іларіон Київський, Данило Заточник, Кирик Новгородець, Кирило Філософ, Клин Смолятич, „Бджола”). Філософія доби формування українського етносу:

а) філософська думка періоду етно-культурної катастрофи – татаро-монгольської навали;

б) ідеї в етно-релігійній та політико-правовій думці (Станіслав Оріховський-Роксолан, Христофор Філарет, Іван Вишенський, Віталій з Дубна, Ісайя Копинський, Кирило Транквіліон-Ставровецький, Касіян Сакович, Пилип Орлик та інші).

Становлення філософії українського духу у Києво-Могилянській Академії (І.Гізель, Ф.Прокопович, Г.Щербацький, П.Лодій та інші). Г.С.Сковорода – фундатор філософії українського духу. Філософія вітчизняного просвітництва (Т.Осиповський, І.Тимковський, В.Каразін, І.Ризький, М.Максимович та інші). Український романтизм (М.Гоголь, М.Костомаров, П.Куліш та інші). Філософські ідеї Т.Г.Шевченка, академічна філософія в Україні (А.Дудрович, О.Новицький, С.Гогоцький, О.Козлов, П.Юркевич, В.Лесевич, О.Гіляров, Г.Челпанов та інші). Філософські ідеї вчених-природознавців кінця ХІХ – початку ХХ ст. (М.Авенаріус, Д.Граве, Г.Де-Метц, Й.Косоногов, С.Реформатський, О.Северцев, Й.Шіллер та інші). Філософські думки в працях О.Потебні, С.Подолінського, М.Драгоманова, В.Антоновича. Філософія видатних українських письменників кінця ХІХ – початку ХХ ст. (І.Франко, П.Грабовський, М.Коцюбинський, Л.Українка). Філософія періоду відродження українського духовного життя (В.Винниченко, М.Грушевський, В.Зеньковський та інші). Філософія національної самобутності (Д.Донцов, В.Липинський, І.Лисяк-Рудницький та інші).

Філософська спадщина Д.Чижевського. Філософія в Україні у радянський період:

- а) філософія 20-30 років;
- б) філософські розвідки у 50-х роках;
- в) філософська думка у 60-ті роки;
- г) філософський доробок 70-80 років ХХ ст. Розробка філософських проблем сьогодення в Україні.

Розділ 3.

ФІЛОСОФСЬКА АНТРОПОЛОГІЯ ТА ОНТОЛОГІЯ

Філософська постановка і розв'язання проблеми людського начала. Фактори та рушійні сили антропосоціогенезу. Природа як сукупність об'єктивних умов існування людини. Життя і розум у контексті глобальної еволюції Всесвіту. Природні, соціальні та духовні виміри людини. Проблема сутності та сенсу людського життя. Метафізичне, діалектичне, релігійно-філософське, прагматичне, позитивістське, персоналістичне, футурологічне і т.п. тлумачення людини.

Філософська проблема взаємовідношення духу і природи, душі і тіла, духовного і тілесного. Плотська і духовна людина. Феномен тілесного. Духовність як вища форма природного буття. Проблема суперечності духовного і тілесного. „Мова тіла”, „сила духу”. Орієнтація сучасної філософії на абсолютизацію „тілесного” або „духовного” у людині. Почуття, інтелект і воля як приклад органічної єдності тілесного і духовного в людині.

Індивідуальне і суспільне буття людини. Особистість як соціо-культурна форма індивідуального буття. Історичні типи особистості. Кінечність індивідуального існування людини. Життя і смерть у природній та духовній історії людства. Дискусійність проблеми „право на смерть”.

Людське буття як „співбуття”. Проблема визначеності „Я” та „інші”. Проблема відношення „людина – світ”. Філософський сенс категорії „світ”.

Світ як сукупна реальність та універсум людської життєдіяльності. Проблема єдності та багатовимірності світу. Поняття природності світу. Філософська категоризація світу. Основні онтологічні категорії: буття, небуття, існування, реальність, суще, субстанція, матерія. Реальність об'єктивна і суб'єктивна. Реальність процесів, станів, речей, властивостей, відносин. Унікальність та універсальність людського буття.

Типи онтології: ідеалізм, матеріалізм, реалізм, номіналізм, пантеїзм, дуалізм, монізм, плюралізм, догматизм, скептицизм та ін.

Матерія як об'єктивна реальність і філософська категорія. Основні філософські і природознавчі тлумачення матерії. Сучасні уявлення про структуру і рівні організації матерії. Єдність матерії і руху. Рух і спокій. Рух і розвиток.

Простір і час як форми існування світу. Еволюція уявлень про простір і час. Статичність, динамічність, циклічність, лінійність та спрямованість часу. Безкінечність простору і часу. Соціальний простір і час.

Філософські вчення про розвиток світу. Поняття „річ”, „предмет”, „явище”. Категорії єдине і багатоманітне, ціле і частина, зміст і форма, одиничне і загальне, можливість і дійсність як відображення розвитку світу. Категорії „властивість”, „ознака”, „якість”, „кількість” і „міра”. Взаємозв'язок та взаємовідношення кількісних і якісних змін у світі. Еволюція і революція у суспільно-історичному розвитку. Категорії „протилежність”, „єдність”, „боротьба”, „суперечність”. Єдність і взаємопроникнення протилежностей. Класифікація (типологія) суперечностей. Соціальні суперечності, їх сутність, структура, особливості. Категорії „заперечення”, „діалектичне заперечення”, „заперечення заперечення”, „циклічність розвитку”, „спіралевидність розвитку”. Категорії причини і наслідку. Необхідність, випадковість, ймовірність, доцільність. Поняття закону. Закономірність і випадковість. Метафізичне тлумачення розвитку. Логіка науки, герменевтика, еволюціонізм, інтуїтивізм, „негативна діалектика”, софістика, еkleктика як альтернативи діалектики.

Розділ 4. **ФЕНОМЕНОЛОГІЯ І ГНОСЕОЛОГІЯ**

Феноменологія в системі філософії. Душа, дух, духовність. Релігійно-філософське тлумачення духовності. Еволюційно-біологічні, культурно-історичні та соціальні передумови розвитку психіки. Філософське розв'язання психофізіологічної проблеми. Основні сфери психічного: „Воно”, „Я”, „Над – Я”, та „Самість”. Проблема соціального характеру. Структура і функції емоцій, різноманітність емоційних станів (афекти, переживання, ситуації стресів, фрустрації). Світ душевно-емоційного спілкування (віра, надія, любов, порядність, прихильність).

Свідомість у структурі людської життєдіяльності. Свідомість як гносеологічний, онтологічний та соціологічний феномен. Природні та соціально-історичні засади свідомості. Свідомість і психіка. Свідомість і самосвідомість. Пізнавальна, оцінююча, цілепокладаюча та мотиваційна функції свідомості.

Акт свідомості як предмет свідомості. Рефлексія, розум, розсудок, воля, мислення. Образне і понятійне мислення. Інтуїція, уява, творчість. Мислення і мова, мовний символізм буття. Проблема ідеального. Інтерсуб'єктивна, діалогічна та ігрова природа свідомості.

Суспільна та індивідуальна свідомість, їх взаємозв'язок. Структура суспільної свідомості та її форми. Буденна і теоретична свідомість. Суспільна психологія та ідеологія як рівні суспільної свідомості. Форми суспільної свідомості. Суспільна свідомість і соціальна діяльність.

Теорія пізнання (гносеологія) в системі філософського аналізу. Основні принципи теорії пізнання. Історичні концепції пізнання. Пізнання як процес цілеспрямованого, соціально-детермінованого відтворення дійсності у свідомості людини.

Механізм соціокультурної детермінації пізнавальної діяльності. Суб'єкт і об'єкт пізнання, їх взаємозв'язок. Людина як суб'єкт пізнання: проблема інтерсуб'єктивності. Об'єкти матеріальні і ідеальні. Проблема обґрунтування знання та розуміння.

Чуттєве і раціональне, емпіричне і теоретичне, абстрактне і конкретне у пізнанні. Буденне знання і здоровий глузд. Опосередковане та безпосереднє пізнання. Інтуїтивне і дискурсивне пізнання. Творчий характер пізнання. Пізнання наукове і художнє. Основні рівні та етапи (факт, думка, ідея, проблема, гіпотеза, концепція, теорія) пізнання.

Проблема істини: визначення істини; істина як ціль і мета пізнання; істина як процес. Істина – суб'єктивний образ об'єктивного світу. Об'єктивність, абсолютність, відносність і конкретність істини. Істина і заблудження (похибка, хибність). Істина і вірогідність, ймовірність. Проблема критеріїв істини. Істина і правда. Ціннісний вимір істини. Проблема методу пізнання.

Глобальне звернення людства до самоусвідомлення і самовизначеності. Рух до постметафізики та альтернативних способів ідеалізації пізнання (інтуїція, інстинкт, потяги, бажання). Епістемологічні альтернативи логоцентризму. Трансформація об'єкта та ідеали об'єктивності. „Коллективне” розуміння суб'єкта наукового пізнання. Співбуттєвість різних дискурсів: метафізика, релігія, наука, риторика. Плюралізація фундаментальних гносеологічних припущень. Внутрішня гетерогенність об'єктів пізнання.

Еволюційна епістемологія. Проблема існування загальнолюдських еволюційних структур пізнавального процесу.

Розділ 5. *СОЦІАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ*

Специфіка предмета соціальної філософії. Взаємодія соціальної філософії із суспільствознавчими, природознавчими та гуманітарними науками. Соціальна філософія і теоретична соціологія. Всезагальність соціально-філософського аналізу і конкретність, комплексність соціологічного дослідження. Соціальна філософія та історія, культура, ідеологія.

Основні категорії соціальної філософії. Поняття „суспільство і соціум”, „суспільне і соціальне”, „людське і особистісне”. Категоріальний зміст поняття „соціальна діяльність”. Категоріальний вимір поняття „соціальні відносини”. Категорії „життєвий досвід” і „життєва позиція”. Загальнолюдське та класове у соціальній філософії. Соціальна вимірність понять період, епоха, ера, минуле, сьогодення, майбутнє. Соціальний характер самоорганізованості суспільства.

Природний характер соціально-спільнісних утворень. Поняття соціальної структури суспільства. Особистість і суспільство. Соціальний інститут сім'ї. Колектив, соціальна група, нація, народ. Поняття класів, верств, прошарків. Елітарні верстви й народні маси. Поняття соціальної стратифікації і мобільності.

Сутність соціальної діяльності. Соціальна дія й її види. Механізм соціальної діяльності: діалектика й антидіалектика. Поняття суспільного виробництва як особливого виду соціальної дії.

Соціальні відносини та їх типологія. Власність як основа соціальних відносин. Всезагальний характер існування приватної власності. Соціальна природа власності на засоби виробництва. Соціальність праці, обміну і споживання.

Типи ціннісного відношення людини до природи на різних етапах розвитку соціуму. Географічне середовище та його роль у житті суспільства. Ідеї географічного детермінізму і геополітики в аналізі соціальних процесів. Учення про біосферу і ноосферу. Взаємозв'язок соціальної та технологічної сторін суспільства й природи та його соціальні наслідки. Народонаселення як

природна передумова і суб'єкт суспільних відносин. Поняття етносу. Роль природного фактора у творенні і розвитку етносу. Типи етнічних спільностей людей, їх історична генеза. Раса і етнос. Національна психологія та самосвідомість. Демографічний фактор у системі суспільних відносин.

Джерела, механізм, характер і форми соціальної динаміки. Роль продуктивних сил і виробничих відносин у функціонуванні і розвитку суспільства. Креативна роль поколінь, економічно-визначених соціальних груп (класів), творчих еліт. Проблема героїв і мас у суспільному розвитку. Феномен маси і натовпу. Еволюційне, інволюційне, революційне в розвитку суспільства. Співвідношення стихійного і свідомого, необхідного і випадкового у суспільному розвитку. Поняття класової боротьби та соціальної революції. Поняття соціального закону.

Регулятивні механізми функціонування та розвитку соціуму. Філософське тлумачення політики. Політична організація і систематизація соціальних відносин. Поняття політичної влади. Держава – основний інститут політичної системи. Соціальна природа і сутність держави. Соціальні тенденції процесу державотворення. Ідея соціально-справедливої, демократичної держави. Поняття громадянського суспільства. Поняття права. Соціальні функції права. Правосвідомість. Право і мораль. Ідея правової держави. Ознаки правової держави.

Поняття ідеології. Еволюція ідеології як оціночно-нормативної форми свідомості. Соціальний зміст ідеології. Проблема істинності ідеології. Ідеологія і утопія. Механізми впливу ідеологій на соціальний процес. Типи ідеологій. Ідея і практика процесу ідеологізації і деідеологізації.

Розділ 6. **ФІЛОСОФІЯ ІСТОРІЇ І КУЛЬТУРИ**

Соціальна філософія та філософія історії та культури. Історія як дійсність суспільного життя. Проблема спрямованості світового історичного процесу. Принципи субординації історичних фактів. Проблема вірогідності пізнання історичної реальності.

Філософський зміст теорій періодизації суспільно-історичного процесу. Витлумачення історії розвитку суспільного процесу як закономірності зміни суспільно-економічних формацій, соціальних систем, стадій економічного росту, рівнів індустріалізованості, типів культур, локальних цивілізацій, релігійних тенденцій.

Природно-соціальний характер становлення цивілізаційних систем. Традиційне суспільство. Поняття споживацького і продуктивного господарства. Проблема „неолітичної революції”. Творення і розвиток концентрованих форм розселення людей. Роль етносів у генезі цивілізації. Протодержави і її основні риси. Формування публічної влади. Легітимізація публічної влади і формування інституту права. Виникнення філософії як проблеми філософії історії і культури. Історичний зміст мистецтва. Моральність історії. Ранні синкретичні форми ідеології. Розвиток соціального інституту освіти. Становлення релігії і конституювання церкви як соціального інституту. Роль церкви в цивілізаційному процесі.

Сакральні-ціннісні форми мислення і філософія культури. Цінності як ядро духовного світу людини. Структура цінностей. Ціннісний характер життєвого смислу. Створення, продукування жаданого смислу, внесення його у світ власною діяльністю. Ціннісна природа культуротворення.

Культура як об'єкт філософського аналізу. Система культури: принципи, елементи, структура. Багатомірність культур і цивілізацій. Людиномірна сутність культури. Внутрішня культура і культура спілкування. Діалоговий характер культури. Загальнозначущість й елітарність культури. Типологія культур. Висока, народна, масова, елітарна культура. Субкультура. Маргінальна культура.

Політична, правова, етична, естетична, релігійна, філософська, економічна, екологічна та інші культури. Культура виробництва, управління, національних і суспільних відносин. Культура фізична, культура побуту, культура мови. Культура й інтелігентність. Символічна природа культури. Світоглядні основи культури. Історичні типи культури. Східна і західна модель культури, їх взаємовплив. Плюралізм сучасних культур і цивілізацій.

Проблеми культурно-історичного процесу. Традиції, звички і новації в культурі. Наступність у культурі. Культура, контркультура і антикультура. Гуманізм і антигуманізм у культурі.

Філософія історії культури та прогностика і футурологія. Майбутнє у системі ціннісних орієнтацій сучасного людства. Соціально-історична і культурологічна обумовленість передбачення майбутнього. Ірраціональні форми досягнення прийдешнього. Соціальна прогностика як теорія прогнозування, побудова наукових альтернатив майбутнього. Класифікація методів прогнозування. Футурологічні концепції про стратегію цивілізаційного поступу людства.

Смисл історії і підходи до його інтерпретації. Проблема „кінця історії”. Теорії цивілізаційного фіналізму, циклізму і катастрофізму. Ідея прогресу у філософії історії і культури. Теорії прогресу як еволюції розуму, культури, високої духовності та жорстокості людини як наслідку соціальних та науково-технічних революцій.

Земна цивілізація перед вибором перспектив розвитку людства.

Розділ 7. **ФІЛОСОФІЯ НАУКИ**

Наука як об'єкт філософського аналізу. Основні історичні типи відносин філософії і науки. Функції філософії у науковому пізнанні.

Наукознавство. Питання про „початок” науки. Фактологічний опис і теоретичне пояснення історії науки. Євроцентризм і антиісторизм у розумінні сутності та походження науки.

Проблема класифікації наук. Теоретичні й емпіричні знання як фактори диференціації та інтеграції в науці. Гіпотеза, дослідні дані і теорія. Описові і теоретичні дисципліни. Особливості історичних дисциплін. Якісні і кількісні, математизовані і нематематизовані теорії. Моделювання. Феноменологічні і пояснювальні теорії. Генетичні і систематичні теорії. Специфіка суспільствознавчих теорій. Об'єкт гуманітарного пізнання.

Методологія і метод. Типологія філософсько-методологічних проблем сучасної науки. Проблема типів реальності і детермінізму в сучасній науці. Евристична цінність концепції доповнюваності. Відносність протиставлення в науці людини і природи, матеріального й ідеального. Системна методологія. Методи наукового пізнання: спостереження, експеримент, порівняння, сходження від абстрактного до конкретного, аналіз і синтез, індукція і дедукція, формалізація та інше.

Зміна ціннісних орієнтирів і проблема гуманітарного пізнання. Світ культури і гуманістична рефлексія. Ціннісна інтенція суб'єктивних переживань. Способи конструювання особистісного смислу (інтуїція, розуміння, витлумачення).

Текст, знак, символ, дискурс як предметне тіло гуманітарних наук. Проблема тексту в філософії літератури. Проблема раціональності гуманітарного пізнання.

Світоглядний характер можливостей гуманітарних наук.

II. ОРІЄНТОВАНА ТЕМАТИКА РЕФЕРАТІВ

Філософія і світогляд.
Міфологічний світогляд і сучасність.
Релігійний світогляд і сучасність.
Філософія в системі культури.
Філософія і соціологія.
Філософія і психологія.
Філософія і політика.
Закономірності історичного процесу і суб'єкт історії.
Людське буття та його зміст.
Проблема ідеального.
Соціально-історичний час і простір.
Діалектика і догматичне мислення.
Концепція причинності у філософії і науці.
Методологія наукового пізнання.
Роль інтуїції в пізнанні і творчості.
Специфіка пізнання соціальних явищ.
Демографічний фактор суспільного розвитку.
Природа, виробництво, споживання.
Учення В.І.Вернадського про ноосферу і сучасність.
Діалектика виробництва, розподілу, обміну, споживання та власності.
Науково-технічний прогрес: основні напрямки сучасного розвитку.
Особливості соціальної структури українського суспільства.
Теорії „соціальної стратифікації” та „соціальної мобільності” і сучасність.
Проблема біологічного і соціального в людині.
Відчуження як соціальний феномен.
Проблема регуляції суспільних відносин.
Політика як соціальний регулятор.
Регулятивні можливості держави.
Тоталітаризм і права людини.
Відродження духовної культури українського суспільства.
Культура як спосіб людського буття.
Природа і структура людської діяльності.

Духовний світ особистості.
Походження людини як філософська проблема.
Проблема сенсу людського життя.
Проблема цінностей у філософії.

* * *

Визначення філософських основ історії як науки.
Антична філософія історії.
Означення головної рушійної сили історії в середньовічній філософії.
Теорія історичного круговороту Джанбаттіста Віко і сучасність.
Соціально-історичний простір і час у філософії та історії.
Філософія історії Йоганна Гердера і сучасність.
Філософські основи періодизації історичного процесу.
Поняття історичного факту.
Співвідношення загальної теорії й емпіричних досліджень в історичних науках.
Проблема смислу історії в християнській філософії.
Єдність історичного і логічного підходу в історичних дослідженнях.
Гносеологічна теорія і критика історичного пізнання.
Проблема об'єктивності в історичній науці.
Необхідність і випадковість в історії.
Некантіанська філософія історії.
Історична необхідність і свідомо діяльність людей.
„Аналітична” філософія історії.
Відношення філософії історії й історії філософії.
Логіка історичного процесу й ідея локальних цивілізацій.
Історичні знання: сутність, проблема, суперечності.
Національна самосвідомість: парадокси становлення та розвитку.
Історична свідомість особистості: сутність, тенденції розвитку.
Методологічні принципи періодизації історії.
Співвідношення можливості і дійсності в історії.

Проблема ідеології і суспільної психології в історії і сучасність.
Основні ідеї філософії історії Гегеля.
Предмет і задачі методології історії.
Проблема типології історичного процесу.
Цілепокладання в історії.
Проблема структури історичної науки.
Проблема спрямованості історичного процесу.
Гносеологічні проблеми історичного пізнання.
Поняття суб'єкта історичного процесу.
Історичний факт як єдність емпіричного і теоретичного.
Історіософські погляди українських філософів.
Антропогенез як філософська і історична проблема.
Суспільно-історична сутність людини.
Проблема розуміння в історичній науці і філософії.
Специфіка історичного пізнання.
Категоріальна структура історичного знання.
Співвідношення філософських та історичних категорій.
Діалектика свободи і необхідності в історичному процесі.
Історичні знання і дійсність.
Добро і зло в історичному процесі.
Метод моделювання історичного процесу.
Історичні знання в прогнозуванні майбутнього.

* * *

Філософське тлумачення явища економіки.
Філософський аналіз власності.
Родове, видове, формоутворююче у власності.
Співвідношення категорій „особисте” – „приватне”.
Філософський зміст сутності економічних законів.
Діалектика конкретного і абстрактного у розкритті сутності економіки.
Загальне та особливе у становленні світової економіки.
Розвиток поняття способу виробництва і система категорій економічної теорії.

* * *

Мова як соціокультурний феномен.
Мова і наукове мислення.
Відношення онтології і гносеології під час визначення мови.
Зв'язок історії суспільства з історією мови.
Рационалізм і емпіризм у сучасному мовознавстві.
Моделювання в мовознавстві.
Філософські проблеми етнолінгвістики.
Проблеми мовного розвитку і національні відносини.
Соціолінгвістика: філософські проблеми.
Відображувальна функція мови і наукове мислення.
Постановка і розробка загальнофілософської проблеми герменевтики.
Теорія масової комунікації (філософський аналіз).
Структура художнього тексту: філософський аналіз.
Психоаналітична концепція художнього процесу.
Психологія творчості митця.
Екзистенційна концепція художньої творчості.
Герменевтика в літературно-філософському контексті.
Міфотворчість у літературі.
Карнавалізм художньої творчості.
Романтизм і класицизм як тип художнього мислення.
Творчість як гра.
Філософія поезії.
Художній світ літературного твору.
Проблема побудови художнього простору.
Проблема адекватності розуміння твору.
Контекст як онтологія смислу.
Моделювання смислу.
Метафора в художньому і науковому пізнанні.
Метафора і концептуальний архетип.
Логіка міфу і логіка символу.
Авторське начало в тексті.
Форми авторства.
Автор і інтерпретатор.

* * *

Проблема моделювання соціальних систем.
Теорія і соціальна практика: проблеми взаємодії.
Соціальна теорія і суспільний експеримент.
Сучасні проблеми взаємодії наук про природу, суспільство і техніку.
Соціально-гносеологічні проблеми наукової творчості.
НТР і мораль.
Моральна соціалізація особистості.
Співвідношення моральної і правової культури.
Традиції в системі формування духовних цінностей особистості.
Естетична культура особистості.
Філософські проблеми співвідношення пам'яті, психіки і мислення.
Філософський аналіз сутності фрейдизму.
Психологічні аспекти наукового пошуку.
Культура і сучасна НТР.
Діалектика духовного виробництва.
Співвідношення традицій і новаторства в розвитку духовної культури.
Особливості спадкоємності у розвитку духовної культури.
Народність мистецтва.
Інформаційне суспільство: теоретичні моделі і реальність.

III. ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДО КАНДИДАТСЬКОГО ІСПИТУ

Поняття, структура та історичні типи світогляду.
Філософія, наука та релігія: спільне та особливе в їх розвитку.
Специфіка та структура філософського знання.
Методологічна функція філософії.
Філософія як теоретична основа світогляду.
Категорії як основоположні поняття філософії.
Основні риси античної філософії.
Номіналізм та реалізм у середньовічній філософії.
Гуманізм та натурфілософія епохи Відродження.
Номіналізм та емпіризм філософії Нового часу.
Класична німецька філософія у світовій філософській думці.
„Філософія життя”: формування нової філософської парадигми.
Марксизм у системі філософської культури.
Російська релігійна філософія XIX-XX ст.
Позитивізм, неопозитивізм та постпозитивізм.
Герменевтика як напрям сучасної філософії.
Екзистенціалізм: загальна характеристика.
Сучасна зарубіжна філософська антропологія.
Феноменологічний напрям у філософії.
Українська філософія як культурно-історичний феномен.
Філософський зміст поняття „буття”.
Людина як предмет філософської рефлексії.
Природні, соціальні та духовні виміри людського буття.
Особистість не як соціокультура, а форма людського буття.
Моральні основи людського буття.
Мистецтво як спосіб духовно-практичного освоєння дійсності.
Категорія „матерія” в історико-філософському процесі.
Категорії „рух” і „розвиток” у філософії.
Простір і час як форми існування об’єктивної реальності.

Проблема ідеального у філософії.
Свідомість і самосвідомість.
Мова як феномен життєдіяльності і культури.
Суспільна природа свідомості.
Свідомість як предмет психоаналізу.
Знання, віра, досвід: сутність та особливості взаємодії.
Пізнання як духовно-теоретичне освоєння світу людини.
Діалектика суб'єкта та об'єкта у пізнавальному процесі.
Чуттєве і раціональне у пізнавальному процесі.
Проблема методу пізнання.
Емпіричний та теоретичний рівні пізнання та їх методи.
Основні форми наукового пізнання.
Теорія як форма наукового пізнання.
Проблема істини у філософії.
Закон взаємного переходу кількісних та якісних змін.
Закон єдності та боротьби протилежностей.
Закон заперечення заперечення.
Роль цінностей у житті людини та суспільства.
Специфіка соціальних наук та гуманітарного пізнання.
Проблема суб'єкта історичного процесу.
Свобода і необхідність в історичному процесі.
Проблема сенсу історії.
Суспільство як предмет філософського осмислення.
„Суспільне виробництво” як соціально-філософська категорія.
Формаційний та цивілізаційний підходи до розгляду історії.
Єдність та розмаїття суспільного розвитку.
Практика як спосіб існування суспільства та людини.
Громадянське суспільство та правова держава.
Глобальні проблеми сучасності і майбутнє людства.
Суспільство і природа: історичні форми взаємодії.
Матеріальне і духовне виробництво.
Науково-технічна революція: сутність, закономірності та соціальні наслідки.
Культура як предмет філософського осмислення.
Культура і цивілізація.

Духовне життя суспільства як предмет філософського розгляду.

Суспільна свідомість та її структура.

Поняття „життя” і „смерть” у духовному досвіді людства.

IV. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. *Введение в философию*: Учебное пособие. Изд. 2-е, перевір. и доп. / Руков. авт. кол. И.Т. Фролов. – М., 2001.
2. *Вступ до філософії* / Волинка Г.І., Гусев В.І., Огородник І.В., Федів Ю.О. – К.: Вища школа, 1999.
3. *Вступ до філософії: онтологія людини* / В.Г. Несторенко. – К., 1995.
4. *Історія філософії України*: Підручник / М.Ф. Тарасенко, М.Ю. Русин та ін. – К., 1994.
5. *Історія філософії*: Підручник / А.К. Бичко, І.В. Бичко, В.Г. Табачковський. – К.: Либідь, 2001.
6. *Історія української філософії*: Курс лекцій / В.С. Горський. – К., 2002.
7. *Історія української філософії* / Ю.О. Федів, Н.Г. Мозкова. – К., 2001.
8. *Основи філософії і філософічних наук* / О.Кульчицький. – Мюнхен-Львів, 1995.
9. *Основи філософських знань*: Підручник / В.А. Буслинський, П.І. Скрипка. – Львів, 2005.
10. *Социальная философия*: Ученик / В.П. Барулин. – М.: МГУ, 2001.
11. *Сучасна соціальна філософія* / В.П. Андрущенко, М.І. Михальченко. – К.: Генеза, 1996. – 369 с.
12. *Українська філософія в іменах* / І.В. Огородник, М.Ю. Русин. – К., 1997.
13. *Філософія*: Підручник / І.В. Бичко, І.В. Бойченко, В.Г. Табачковський та ін. – К., 2002.
14. *Філософія*: Учебник для высших учебных заведений / Под ред. В. Кохановского. – Ростов-на-Дону, 1998.
15. *Философия для аспирантов*: Учебник. – 2-е изд. / Под ред. И.И. Кального. – СПб, 2001.
16. *Філософія історії*: Підручник / І.В. Бойченко. – К., 2000.
17. *Філософія*: Курс лекцій / Г.І. Горак. – К., 1997.
18. *Філософія*: Курс лекцій / В.Л. Петрусенко. – К.-Львів, 2001.
19. *Філософія*: Посібник / Є.М. Причешій, А.М. Черній, В.Д. Гвоздецький, Л.А. Чекаль. – К., 2001.

20. **Філософія:** Навчальний посібник / За ред. І.Ф. Надольного. – К., 2005.
21. **Філософія:** Навчальний посібник / В.А. Буслинський, П.І. Скрипка та ін. – К., 2002.
22. **Філософський енциклопедичний словник.** – К., 2002.

* * *

1. **Аристотель.** Політика. – К.: Основи, 2000. – 239 с.
2. **Бердяев Н.А.** О назначении человека. – М.: Республика, 1993. – 383 с.
3. **Бекон Ф.** Новый Органон // Сочинение в 2-х т. – М.: Мысль, 1972. – Т.2. – С. 5-222.
4. **Вебер М.** Протестантська етика і дух капіталізму. – К.: Основи, 1994. – 261 с.
5. **Гегель Георг В.Ф.** Основи філософії права. – К.: Юніверс, 2000. – 336 с.
6. **Гегель Георг В.Ф.** Лекции по философии истории. – СПб.: Наука, 2000. – 479 с.
7. **Декарт Рене.** Метафізичні роздуми. – К.: Юніверс, 2000. – 304 с.
8. **Енгельс Ф.** Людвіг Фейербах і кінець класичної німецької філософії // К.Маркс, Ф.Енгельс. – Твори. – 2-е вид. – К. – 1946. – Т.21. – С. 261-302.
9. **Камю А.** Бунтующий человек. – М.: Политиздат, 1990. – 415 с.
10. **Кант Еммануїл.** Критика чистого розуму. – К.: Юніверс, 2000. – 504 с.
11. **Маркс К.** До критики політичної економії // Маркс К., Енгельс Ф. – Твори. – К.: Політвидав. 1963. – Т.13. – С. 1-152.
12. **Маркс К.** Економіко-філософські рукописи 1844 року // К.Маркс, Ф.Енгельс. – Твори / Пер. з 2-го рос. вид. – К.: Політвидав України. 1980. – Т.42. – С. 39-163.
13. **Макиавеллі Н.** Державець. – К., 2001.
14. **Ніцше Фрідріх.** Так казав Заратустра. Жадання влади. – К.: Основи, 1993. – 415 с.
15. **Платон.** Держава. – К.: Основи, 2000. – 335 с.

16. **Руссо Жан-Жак.** Про суспільну угоду, або Принципи політичного права. – К.: Port-Royal, 2001. – 348 с.
17. **Сартр Жан Поль.** Экзистенциализм – это гуманизм // Сумерки богов. – М.: Политиздат, 1990. – 389. – С. 319-344.
18. **Сковорода Григорій.** Разговор, так называемый алфавит или букварь мира // Зібрання творів у 2-х т. – Т.1. – К.: Наукова думка, 1973. – С. 411-463.
19. **Сковорода Григорій.** Кольцо. Дружеский разговор о душевном мире // Зібрання творів у 2-х т. – Т.1. – К.: Наукова думка, 1973. – С. 357-410.
20. **Соловьев В.С.** Оправдание добра. // Сочинения в 2-х т. – М.: Мысль, 1988. – С. 47-548.
21. **Тойнбі А.** Дослідження історії. – К.: Основи, 1995. – 614 с.
22. **Тоффлер А.** Третья хвиля. – К.: Всесвіт, 2000. – 475 с.
23. **Фейербах Л.** Сущность христианства // Сочинение: В 2-х т. – М., 1995. – Т.2. – 414 с.
24. **Франко І.** Поза межами можливого // Зібр. творів у 50 т. – К.: Наукова думка. – 1986. – Т.45. – С. 276-286.
25. **Фрейд Зігмунд.** Вступ до психоаналізу. – К.: Основи, 1998. – 709 с.
26. **Юркевич П.** Ідея. Серце та його значення у духовному житті людини згідно з ученням слова Божого. – К.: Видавництво гуманітарної літератури „Абрис”, 1993. – С. 3-221.
27. **Ясперс К.** Истоки истории и ее цель // Смысл и назначение истории. – М.: Политиздат, 1991. – С. 28-286.

Навчальне видання

**ФІЛОСОФІЯ:
ПРОГРАМА ПІДГОТОВКИ АСПІРАНТІВ ТА ЗДОБУВАЧІВ
ГУМАНІТАРНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ДЛЯ СКЛАДАННЯ
КАНДИДАТСЬКОГО ІСПИТУ**

*Укладач:
Л.М. Шугаєва*

*Відповідальний за випуск:
Л.В. Заглинська*

*Комп'ютерна верстка:
О.Ю. Третьак*

Формат 60x90 1\16. Папір офсетний.
Ум. др. арк. 1,01. Зам. № 156/2.

Редакційно-видавничий відділ
Рівненського державного гуманітарного університету
33028, м. Рівне, вул. С. Бандери, 12.